

PROF. DR.
**LEYLÂ KARAHAN
ARMAĞANI**

**PROF. DR.
LEYLÂ KARAHAN
A R M A Ğ A N I**

Düzenleme Kurulu

Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY

Doç. Dr. Figen GÜNER DİLEK

Doç. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA

Doç. Dr. Feyzi ERSOY

Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY

PROF. DR. LEYLÂ KARAHAN ARMAĞANI

Düzenleme Kurulu:

Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY
Doç. Dr. Figen GÜNER DİLEK, Doç. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA,
Doç. Dr. Feyzi ERSOY, Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU,
Yrd. Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY

Akçağ Yayınları: 1127

Armağan Kitaplar: 3

1. Basım: Ankara 2013

ISBN: 978-605-342-034-7

Sertifika no.: 11382

Kapak: M. Edip ERDOĞAN

Mizanpaj: Emel YALÇIN

©Bu kitabın bütün hakları Akçağ A.Ş.ne aittir.

AKÇAĞ BASIM YAYIM PAZARLAMA A.Ş.

Tuna Cad. No. 8/1 Kızılay-Ankara

Tel: (312) 432 17 98 - 433 86 51 faks: (312) 432 28 52

E-posta: akcag@akcag.com.tr

www.akcag.com.tr

Baskı ve Kapak Baskı:

Poyraz Ofset

İvedik OSB 2. Mtb. Sitesi 578 (1534) Sk. No.: 9 Ankara

Tel: (312) 384 19 42

Cilt:

Balkan Cilt Sanayi

1. Organize Sanayi Bölgesi B. Timur Caddesi No: 4 06930 Sincan Ankara

Tel: (312) 267 09 52

PROF. DR.
LEYLÂ KARAHAN
A R M A Ğ A N I

Hakem Kurulu

Prof. Dr. Yaşar AYDEMİR
Prof. Dr. İsmet ÇETİN
Prof. Dr. Necati DEMİR
Prof. Dr. Ahmet B. ERCİLASUN
Prof. Dr. Yakup KARASOY
Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU
Prof. Dr. Cemal KURNAZ
Prof. Dr. Alemdar YALÇIN
Prof. Dr. Naciye YILDIZ
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN
Doç. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA
Doç. Dr. Feyzi ERSOY
Doç. Dr. Figen GÜNER DİLEK
Doç. Dr. Ülkü GÜRSOY
Doç. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Habibe YAZICI ERSOY

İÇİNDEKİLER

Söz Başı	11
----------------	----

<i>Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın Özgeçmişi</i>	13
<i>Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın Eserleri</i>	15
<i>Prof. Dr. Leylâ Karahan ile Söyleşi -Dilek ERGÖNENÇ AKBABA-</i>	23

HATIRALAR

Nergis BİRAY	
<i>Hocam Prof. Dr. Leylâ Karahan</i>	39
Ayşe DUVARCI	
<i>Kırk Yıllık Dost</i>	41
Ayşe İLKER	
<i>Leylâ Kemal'e</i>	45
Fatih KİRİŞÇİOĞLU	
<i>Bir Kasa Defterinden Kalanlar</i>	49

MAKALELER

Ahmet B. ERCİLASUN	
<i>Köktürklerden Önce de Türkçe Devlet Diliydi</i>	55
Fatma AÇIK	
<i>Türkoloji Çalışmaları İçerisinde Özbek Türkolojisinin Yeri</i>	67
Ali AKAR	
<i>Türkiye Türkçesi Ağzlarında Oğuzca Dışı Fonetik Öğeler</i>	97
Dilek ERGÖNENÇ AKBABA	
<i>Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Cümlelerin</i> <i>Bağlanma Şekilleri Bakımından Karşılaştırılması</i>	113
Ercan ALKAYA	
<i>Sibirya Tatar Türkçesi Ağzlarındaki -Işın Zarf-Fiil Eki Üzerine</i>	133
Cengiz ALYILMAZ	
<i>Türk Kültüründe Kaplumbağa</i>	141
Semra ALYILMAZ	
<i>Güncel Türkçe Sözlük'te Yer Alan Argo Nitelikli Kavram İşaretleri</i>	165
Mustafa ARGUNŞAH	
<i>Ziya Gökalp'in Genç Kalemler Dergisindeki Müstear İsimleri Sorunu</i> ...	193

Seyitnazar ARNAZAROV	
<i>Türk Dilinin Batı Grubu Lehçelerindeki Bazı Ortak Sözcüklerin Anlam Farklılıkları Üzerine</i>	203
İbrahim ATABEY	
<i>Kırgız Türkçesinde Tanımlanmış Fülller Üzerine Bir Değerlendirme</i>	219
Yaşar AYDEMİR	
<i>Gözlerim Seğrir Yine Hayra Beşaret Var</i>	241
Mehmet AYDIN	
<i>Samsun'daki Yörüklerin Ağzları Hangi Ağızlarla İlişkilidir?</i>	251
Nergis BİRAY	
<i>Kazak Türkçesinde Enklitikler</i>	259
Gülcan ÇOLAK BOSTANCI	
<i>Bir Dili Öğrenmekle Açılan Kapılar</i>	281
Şerif Ali BOZKAPLAN	
<i>Türkçede Tamlama Sistemi</i>	287
Muhsine BÖREKÇİ	
<i>Dil Zenginliği ve Dil Mükemmelliği Kuramları Bakımından Türkçe</i>	295
Ahmet BURAN	
<i>Kavram ve Gramer Çevirileri Bağlamında Kazakça-Rusça İlişkisi</i>	311
Önder ÇAĞIRAN	
<i>Anonim Tefsirli Kur'an Mealinde Mülkiyet Ekleri</i>	319
Nihal ÇALIŞKAN	
<i>Sözcüksel Yan Anlam ve Meslek Adlarındaki Görünümü Üzerine</i>	323
Halil ÇELTİK	
<i>Zâti'de Terkip-Mana İlişkisi</i>	343
İsmet ÇETİN	
<i>Kıbrıs Mücadelesi'nin Şiire Yansıması</i>	355
Ayşe YÜCEL ÇETİN	
<i>Masallarda Dış Anlatıcı</i>	367
Necati DEMİR	
<i>Türk Tarihinin ve Kültürünün Kaynağı Olarak Kaya Üzeri Resimler (Petroglifler) ve Yazılar</i>	373
Nurettin DEMİR	
<i>Kip Ekleriyle Kurulan Birleşik Fülller</i>	389
Figen GÜNER DİLEK	
<i>Kuzey Doğu Türk Lehçelerinde +IA- Ekinin Farklı İşlevleri Üzerine</i>	399
Sema ASLAN DEMİR	
<i>Türkmencede Kanıtsallık/Evidensiyellik</i>	409

Asiye DUMAN	
<i>Hatay'ın Kırıkhan İlçesine Bağlı Saylak Köyü Civarında Kullanılan Atasözü ve Deyim Örnekleri</i>	421
Hamiye DURAN	
<i>Çerkeş Adının Kökeni Üzerine Bir Çalışma</i>	429
Ayşe DUVARCI	
<i>Özenbaş'lı Ahmet Akay ve Fıkraları</i>	427
Süer EKER	
<i>İranî Diller Ailesi Genel Bir Bakış</i>	445
M. Mehdi ERGÜZEL	
<i>"Gaye-İnsan, Ufuk Peygamber" in Yolunda Son Devir Edebiyatımızdan Yansımalar</i>	475
Feyzi ERSOY	
<i>Moğolcada İsim ve Sıfat Tamlamalarının Yapısı</i>	485
Habibe YAZICI ERSOY	
<i>Başkurt Türkçesinde Niyet Kipi ve İşaretleyicileri</i>	497
Tuncer GÜLENSOY	
<i>Türkçe ile Moğolca İlişkileri</i>	515
Gürer GÜLSEVİN	
<i>Tarihî ve Yaşayan Türk Dialektlerinde Emir-İstek Kipinin Birinci 'Çokluk' ve Birinci 'İkilik (Tesniye)' Çekimleri Üzerine</i>	533
Aysun DEMİREZ GÜNERİ	
<i>Yeni Uygur Türkçesinde Yansıma Fiiller Üzerine Yapısal Bir İnceleme</i>	561
Erol GÜNGÖRDÜ	
<i>-çA- Eki ve Genişlemiş Şekilleri</i>	579
Ahmet GÜNŞEN	
<i>18. Yüzyılda Yazılmış Bir Türkçe-Rumca Manzum Sözlük: Tuhfe-i Nûriyye ve Zeyl-i Tuhfe-i Nûriye</i>	599
Ülkü GÜRİSOY	
<i>Osmanoflar</i>	615
Nadir İLHAN	
<i>Toplumsal ve Ferdi Düşüncenin Dile Yansımaları (Dil Düşünce İlişkisi)</i>	625
Ayşe İLKER	
<i>Ağız Alanlarında Yükleme ve Yönelme Eklerinin Birbirleriyle Değişme Sebepleri Üzerine Yeni Bir Bakış</i>	633
Mehmet KARA, Ersin TERES	
<i>Türkçede Sözvarlığı, Anlam ve Yapıyla İlgili Yeni Gelişmeler</i>	651

İlknur KARAGÖZ	
<i>Bafra'daki Drama Göçmenleri Ağzında Yaşayan Zarf-Füller</i>	673
Yakup KARASOY	
<i>Dilde Sadeleşme Işığında Harabat'ta</i>	
<i>Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Şiirler</i>	681
Yavuz KARTALLIOĞLU	
<i>Molino'da Art Damaksılaşma ve Ön Damaksılaşma Yoluyla Benzeşme</i> ..	701
Zeki KAYMAZ	
<i>Ali Şir Nevâyî'nin Eserlerindeki Atasözleri ve Bunların</i>	
<i>Kullanılışı Üzerine Bir Değerlendirme</i>	709
Ayşen KILIÇ	
<i>Avşarlarda Yaşayan Mani Söyleme Geleneği</i>	719
Cemal KURNAZ	
<i>Beni Ağla</i>	727
Mehman MUSAOĞLU	
<i>Kemal Abdulla'nın Unutmağa Kimse Yok Romanı</i>	
<i>(Kavramlar Dünyası ve Bazı Özel Metin Kurucu İşaretlerin</i>	
<i>Kullanılması Üzerine)</i>	741
Muna YÜCEOL ÖZEZEN	
<i>Türkiye Türkçesinde Dilsel Göndermeler Üzerine Birkaç Tespit</i>	759
M. Kayahan ÖZGÜL	
<i>İsveççe-Türkçe Akrabalığına Dair Bir Mektup</i>	777
Erol ÖZTÜRK	
<i>Bolu Ağzında Belirleyici Kip ve Şahıs Ekleri Özellikleri</i>	787
Hülya SAVRAN	
<i>"Derleme Sözlüğü"nde Kalıplaşmış Kısaltma Gruplarının</i>	
<i>Şekil ve Anlam Özellikleri</i>	803
Vügar SULTANZADE	
<i>Hâdi'nin Dili ve Üslubu Hakkında</i>	823
Hatice ŞİRİN USER	
<i>Çoban Yıldızı</i>	829
Ahat ÜSTÜNER	
<i>ok / ök Enklitiğinin Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kalıntıları</i>	839
Kerime ÜSTÜNOVA	
<i>Yaptırımli Eylemlerin Dilde Kullanımı</i>	851
Alemdar YALÇIN	
<i>Sözsüz İletişim Üzerine Unutulan Bir Çalışma ve</i>	
<i>Prof. Dr. Mümtaz Turhan</i>	861

Ertuğrul YAMAN

Türkçe, Uluslararası İletişim Dili Olabilir mi? 877

Veli Savaş YELOK

Abdulla Kahhar'ın "Serap" Romanı Hakkında:

Yazılışı ve Yeniden Düzenlenmesi 881

Hüseyin YILDIRIM

Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Aldatıcı Kelimeler 895

Naciye YILDIZ

Kırgız Halk Edebiyatında Kadınlarla İlgili "Sanat-Nasıyat ırları" 919

Emine YILMAZ

Karşılaştırmalı Altay Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın

Yeri III Sesbilgisi 925

Engin YILMAZ

Dilbilgisi ile İlgili Bazı Terim ve Kavramların Tanımlarına

Yeni Bir Bakış 933

Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın Fotoğrafları 941

Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın Yağlı Boya Çalışmaları 991

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Fonetik Öğeler

Ali AKAR*

0. GİRİŞ

Tarihî Türkiye Türkçesinin XIII.-XV. yüzyıllar arasındaki oluşma sürecinde türlü ağız öğeleri, bu yeni yazı dilinin kuruluşunda etkili dil elamanları olarak görev almışlardır. Bu münasebetle Türkiye Türkçesinin ses, yapı ve sözcük düzeyindeki pek çok özelliği, XIII. yüzyıl Anadolu yerli ağızlarında aranmalıdır (Akar, 2010: 16).

XIII. yüzyıldan itibaren Seyhun boylarından çıkarak kitleler hâlinde İran, Azerbaycan, Irak, Suriye ve Anadolu bölgelerine yayılan Oğuzlar, Anadolu'da kendi ağız özellikleri üzerine bir yazı dili kurmaya başlamışlardır. Fakat Anadolu'daki Oğuz ağızları, Hazar ötesi Oğuzcasından az çok farklı yapılar taşımaktaydı. Bu yapılar içindeki varyantların XV. yüzyıldan başlayarak ölçünlüleşmesi, Anadolu Oğuzcasını diğer Oğuz ağızlarından (Azerbaycan, Türkmen) ayırmıştı.

Tarihî Türkiye Türkçesine kaynaklık eden Anadolu ağızlarında yalnızca Oğuzca ses ve yapı öğeleri mi vardı? Oğuzca temelli bu yapı içinde görülen Kıpçak ve Karluklara ait küçük dil katmanları, göçlerle oluşan ağız adacıkları mı yoksa yazı dili içinde yaşamaya devam eden eskicil Eski Türkçe öğeleri midir?

Bunlar, Türklük biliminin cevap aradığı yeni sorular arasında yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarındaki bu Oğuzca dışı öğelerin nasıl oluştuğuna dair soruların cevabı, yalnızca dil araştırmaları ile değil, aynı zamanda tarihî kayıtların incelenmesi sonucu verilecektir. Tarih belgelerinde Türklerin Anadolu'ya göçünün çok değişik evrelerde oluştuğunu ve uzun süren bu evrelerde Oğuzlar dışında hatırı sayılır bir Kıpçak nüfusunun da Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasına geldiklerini tespit etmekteyiz. Bu kadar yoğun ve etkili bir nüfusun, çeşitli 'dil kalıntıları' bırakmamış olması düşünülemez.

Bu makalede Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşayan Oğuzca dışı Türkçe fonetik öğeler irdelenerek bu soruya cevap aranacaktır.

* Prof. Dr, Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, akar@mu.edu.tr

I. TARİHÎ DURUM

Türklerin, Anadolu'ya yaptıkları ilk akınlar IV. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. 396 yılında Kafkaslardan Anadolu'ya akın yaparak burada bir iki yıl kadar kalıp sonra geri çekilen Hunlardan, zamanın kronikleri dehşetle söz ederler (Sinor, 2000: 251). Daha sonraki yüzyıllarda da bu bölgeye çeşitli sebeplerle Türk göçleri olduğu bilinmektedir. Fakat bu gelişler, 'yurt tutmak' amacıyla değil, geçici ekonomik ve siyasî ihtiyaçların zorlamasıyla olmuştur. Anadolu'nun yerleşme amacıyla fethinin hedeflendiği dönem, XI. yüzyıldan sonradır. Türkler bir yandan Müslümanlığı yaymak, diğer taraftan da sıkıştıkları Maverünnehr'den yeni yerleşim alanları bulmak amacıyla bu coğrafyaya gelmişlerdir.

Anadolu'ya yapılan Türk akınlarını M. Halil Yinanç, XI. yüzyıldan başlayarak XX. yüzyıla kadar 10 ayrı safhaya ayırmıştır (1944: 169-171). Bunlar;

- a) XI. yüzyılda Anadolu'ya yapılan ilk yoğun Türk göçleri,
- b) XII. yüzyılda Haçlılara karşı savunma yapmak amacıyla Horasan ve Irak'tan gönderilen Türkmen askerî güçleri,
- c) XIII. yüzyılda Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya gelenler,
- d) XIV. yüzyılda Suriye ve Elcezire'den Anadolu'nun güney bölgelerinde yaylak ve kışlak kurmak amacıyla gelen oymaklar,
- e) XV. yüzyılda Temür'ün Anadolu'ya istilası ile buraya gelen Kıpçak ve Moğollar,
- f) XVI. yüzyılda Akkoyunlu hanedanına mensup ve Safevî sultanı Şah İsmail tarafından takip edilen birçok boy ve oymak,
- g) XVII. yüzyılda mezhep çatışmalarından dolayı İran'dan Anadolu'ya kaçarak gelen çeşitli Sünnî Türkmen boy ve oymakları,
- h) XVIII. yüzyılda Kırım ve Karadeniz'in kuzeyini bölgelerini Rusların istila etmesi ile Anadolu'ya gelen Kıpçak ve Kumanlar,
- i) XIX. yüzyılda Rusların Kafkasya'yı istilası sonucu buradan göçen birçok Türk soylu topluluk; Yunan devletinin kurulması sonucu adalardaki Türkler ile Bulgaristan'ın kurulması ve Teselya bölgesinin elden çıkmasıyla Anadolu'ya gelen Balkan Türkleri,
- j) XX. yüzyılda Balkan savaşları sonucu Rumeli ile Ege adalarının elden çıkması ve Lozan antlaşması sonucu mübadele yoluyla Anadolu'ya göçen Balkan Türkleri.

Malazgirt Zaferi (1071) sonrasındaki ilk göçler, genellikle Anadolu'nun iç ve doğu bölgelerine olmuştur. Bu sırada Bizans sınırlarında Büyük Selçuklu İmparatorluğu'na bağlı olan ilk Anadolu beylikleri kurulmuştur (Uzunçarşılı, 1988: 39-54). Bu dönemdeki dil ve ağız özellikleri konusunda yeterli bilgiye sahip

olmamakla birlikte, yazı dili olarak Farsçanın kullanıldığı, bir yandan da Asya'daki Karahanlı edebî geleneğinin etkisiyle özellikle Kur'an'ın belirli surelerinin tercüme edildiği bilinmektedir (Uzunçarşılı, 1988: 213). XI.-XIII. yüzyıllar arasında Anadolu'da bunlar dışında Türkçe eserler yazılıp yazılmadığı bilinmiyor. Çünkü Moğol ve Haçlı istilaları sırasındaki sosyal kargaşa ve yetersiz ekonomik ortam eser yaratmak için gerekli edebî ve entelektüel birikimin oluşmasını engellemiştir.

XIII. yüzyılda Anadolu'ya ikinci Oğuz göçü dalgası gelmiştir. Moğollar 1227'de Harezm bölgesini istila edince buradaki Oğuz toplulukları daha önce akrabalarının geldiği Anadolu'ya yönelmişlerdir. Diğer taraftan Haçlı seferleri, Moğol baskısı ve Anadolu'daki beyliklerle olan anlaşmazlıklar Selçuklu devletini iyice zayıflatmıştır. Selçuklu devleti, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'ya dalga dalga gelen bu Oğuz göçlerini, hem Bizans'la tampon bölge oluşturmak hem de bu boy ve oymakların merkezî otoriteye verecekleri muhtemel zararları bertaraf etmek amacıyla Batı'daki uçlara yerleştirmiştir. Bu dönemde yaşanan yoğun Oğuz göçleri, Anadolu'daki nüfus dengesini Türkler lehine çevirmiştir. Ayrıca Harezmîlerin son hükümdarı Celaeddin Harzemşah'ın Moğollara yenilmesi ile Harzemşahlar devletinde yaşayan birçok Karluk ve Kıpçak topluluğunun Anadolu'nun batısına geldikleri bilinmektedir (Cahen, 1979: 308).

Bu tarihî olayların dil ve kültür cephesi daha başka özellikler göstermekteydi. Anadolu'nun özellikle batı bölgelerinde yerel egemenlik kuran beyler, diplomasi dilini Türkçeleştirerek yazışma güvenliğini denetim altına alma yönündeki kararları Türkçenin yazı dili olmasının yolunu açmıştır. Bu konuda, 13 Mayıs 1277'de bir ferman yayımlandığı bilinen Karamanoğlu Mehmet Bey, ilk resmî adımı atmış; bunu diğer beylerin Türkçe eser yazmayı ve belirli eserlerin Türkçeye çevirilerini teşvik etmeleri (özellikle Germiyan ve Osmanlı beyleri) izlemiştir. Bu yüzyılda diplomasi dilinin Türkçeye çevrilmesi yanında Türkçecilik hareketine ivme kazandıran bir diğer gelişme de tasavvuf akımları olmuştur. Moğol istilasını ile gelişmesini hızlandıran Asya merkezli Türk tasavvuf hareketi, XIII. yüzyılda Anadolu'da gazi-dervişlerin düşüncelerini halka yayma istekleriyle ayrı bir boyut kazanmıştır. Halk arasında düşüncelerini yaymak isteyen Yunus Emre gibi derviş-âşıkların halk dilini ön plana çıkarması, Hacı Bayram, Hacı Bektaşî mutasavvıfların bu harekete önderlik etmeleri, Türk dilinin yazılı alanda da kullanılmasına âdeta ruhsat vermiştir. Böylece Türkçe bir yandan beylerin resmî destekleri ile diğer yandan tasavvuf önderlerinin tercih ve teşvikleri ile zaten halkın anlamadığı Farsça karşısında alternatif bir yazı dili olma saygınlığını kazanmaya başlamıştır. Bunların yanında Anadolu Beylerinin İran'daki merkezi Selçuklu iktidarına karşı verdikleri siyasi mücadele, kültürel sahada da Türkçe-Farsça karşıtlığını doğurmuştur. Böylece İran'daki Selçuklu devletinin resmî dil olarak kullandığı Farsça'ya karşı Anadolu'da Türkçe say-

gınlık kazanmıştır. Bu yönüyle erken bir dönemde Türkçe siyasi egemenliğin bir sembolü hâline gelmiştir.

Bu dil doğal olarak henüz ölçünleşmemiş, farklı ses ve yapı özelliklerine sahip, Arap alfabesi ile uyum problemleri yaşayan ve bunu yaklaşık iki yüzyıl sürdürecektir olan 'ağızsız' bir yazı dilidir. Türkiye Türkçesi ağızlarının ve yazı dilinin oluşumunda bu dönemin önemli bir yeri vardır.

Bu dönemde oluşmaya başlayan yazı dilinde ve ağızlarda Oğuzca özellikler yanında az da olsa Kıpçak ve Karluk özelliklerine rastlanmaktadır. XIII. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yalnızca Oğuzlar değil aynı zamanda Maverâünnehr bölgesinde yaşayan ve Moğol istilasından kaçan Karluk, Kıpçak hatta İranlılar da gelmiştir (Cahen, 1979: 308). Ayrıca Anadolu yazı dilinin ilk yazıcıları olan ve karışık dilli eserleri kaleme alan Uygurların bu yazı dilindeki etkileri inkâr edilemez (Tekin, 1974: 59-157). Horasan bölgesinden Anadolu'ya siyasi, ticari, dinî sebeplere yapılan Türk göçleri yüzyıllarca sürmüştür.

XV. yüzyılın başında Türk dünyasının iki büyük gücü olan Osmanlılar ile Temürlüler Ankara Savaşı'nda (1402) karşılaşmışlardır. Bu savaştan sonra Anadolu'da bir süre kalan Temür'ün ordusu ile Kıpçak ve Karluk topluluğu Anadolu'ya gelmiştir (Sümer, 1970: 129-131)

Anadolu'ya olan göçlerin bir diğer kolu da Balkan göçleridir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden sonra bu bölgedeki Oğuz ve Kıpçak toplulukları çeşitli gerekçelerle Anadolu'ya ve başkent olan İstanbul'a gelmişler, böylece İstanbul ağızlarındaki Oğuzca dışı ses ve yapı özelliklerinin şekillenmesine sebep olmuşlardır.

Anadolu ağızları içerisindeki Oğuzca dışı diğer öğelerden biri de Kafkaslardan göçen Kıpçak kökenli Karaçay-Malkar ve Kumuk ağız özelliklerine ait olanlardır. XIX. yüzyılda Kafkaslar bölgesi Rusların istila etmesi üzerine buradan kaçan Kıpçak toplulukları, Anadolu'da küçük Kıpçak ağız adacıkları oluşturmuşlardır. Komşu Oğuz ağızlarından yalıtılmış durumda yaşayan bu ağızlar, Türkiye Türkçesi ağızlarının şekillenmesine herhangi bir etki yapmamış, küçük yerleşim birimlerinde gündelik ihtiyaç dili olarak kalmışlardır.

II. TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARININ ETNİK KATMANI

Türkiye Türkçesi ağızları, Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin siyasal egemenlik kurduğu coğrafyada Türkçenin komşularından (Arapça, Farsça, Rumca...) *dil etkileri* ve Anadolu'ya Oğuzlarla gelen diğer Türk topluluklarından da *lehçe etkileri* olarak başkalaşmış, temeli Hazar ötesi Oğuzcasına dayanan bir diyalektler bütünü olarak tanımlanabilir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında en dikkat çekici özelliklerin başında ağız katmanları ve katmanlaşma gelmektedir. Bunun başlıca sebepleri arasında, uzun tarihî süreç içerisinde başka dil ve kültürler ile sözcük alış-verişleri, savaşlar, göç ve yaşam tarzından kaynaklanan sürekli yer değiştirme, özellikle XVII. yüzyıldan sonra devletin boy ve oymakları iskân ettirme politikası ilk akla gelenlerdir. Bütün bu etkenler, Türkiye Türkçesi ağızlarının çok çeşitli ses ve yapı farklılıkları kazanmasına sebep olmuştur.

Boy ve oymakların birbirine karışması sonucu meydana gelen Oğuz ağızlarının katmanlaşması yanında, Anadolu'ya gelen Kıpçak ve Karlukların lehçelerine ait değişik ses ve yapı özellikleri de Türkiye Türkçesi ağızlarında yer almaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarının etnik yapı ile ilişkisini inceleyen Zeynep Korkmaz, yukarıda ifade ettiğimiz tarihî sebeplere dayalı karışmaları göz önüne alarak, ağızlarda Oğuzca öğeler dışında araştırılması gereken Kıpçakça bir tabakanın da bulunduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 1971: 21).

Anadolu ağızları¹ ile Balkanlardaki Türkçe ağızlarda Oğuzca dışı fonetik öğelere göre ağız bölgelerini şöyle tasnif edebiliriz:

1. Kuzey-doğu grubu ağızları
2. Batı grubu ağızları
3. Balkan Türk ağızları
4. Doğu grubu ağızları

1. Kuzey-doğu Grubu Ağızları

Kuzey-doğu grubu ağızları içerisine doğudan başlamak üzere, Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon girmektedir (Karahan, 1996: 1). Bu bölge ağızlarının şekillenmesinde Kıpçak etkisinin rolü büyük olmuştur. Bölgeye Türklerin yerleşmesi 515 yılında Kafkasları aşarak gelen Sabirler ile başlar (Rásony, 1993: 78). 626 yılında Bizans'ın müttefiki olarak Sasanîlerle savaşmak üzere 40 bin kişilik ordu ile gelen Hazarlar, Rize bölgesinde kale inşa ederek bu bölgede uzun süre kalmışlardır (Bilgin, 1999: 62). Bölgeye Kıpçak topluluklarının yoğun olarak gelişi Gürcistan kralı David Ağmaşenebeli (1091-1125) zamanına rastlar. Kral, ülkesinin durumunu düzeltmek için Kuzey Kafkasya'ya gidecek oradaki Kıpçak / Kuman oymaklarından paralı bir ordu kurmuştur. Bu ordular, Rusları bozguna uğrattınca Kral David Ağmaşenebeli, 1118'de 45 bin kişilik bir Kuman kitlesini Gürcistan sınırına yerleştirmiştir. Zamanla sayıları artan ve daha sonra Hristiyanlığı seçen bu Kıpçak toplulukları, 1124 yılında Çoruh vadisi

¹ Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili gruplandırmaları, Leylâ Karahan'ın *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserindeki tasniften hareketle yaptık. Kitabın kapsamı dışında kalan Trakya bölgesini ise "Balkan Türk Ağızları" adıyla değerlendirdik.

ve İspir bölgesindeki Oğuzları yenerek bu bölgelere yerleşmişlerdir. Kral David 1125 yılında ölünce yerine geçen Dimitri, iskân sorunları yüzünden isyan çıkaran Kumanları Ardahan, Oltu, Göle, Tortum, Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli bölgelerinde iskân ettirmiştir (Kırzioğlu, 1992: 119). Gürcüler vasıtasıyla bu bölgeye gelen Kıpçaklar dışında, çeşitli sebeplerle Selçuklular içinde de görülen Kıpçaklar, Doğu Karadeniz'in Türkleşmesinde Oğuzlardan sonra ikinci derecede önemli rol oynamışlardır (Cöhce, 1988: 484). Böylece bu bölge, Anadolu'nun Oğuzlar tarafından fethinden daha önce Kıpçakların siyasî ve kültürel olarak egemenlik oluşturdukları bir yer olmuştur. Karadeniz Kıpçakları, sonraki yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batı Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinden gelen ve nüfusça onlardan çok daha kalabalık Oğuz boylarıyla karışmışlardır. Böylece bölgedeki Oğuzca temelli ağız içerisinde Kıpçakça özellikler bazı kalıplarda yaşamaya devam edegelmiştir.

2. Batı Grubu Ağızları

Türkiye Türkçesi ağızlarının en geniş grubu, Leylâ Karahan'ın "Batı Grubu Ağızları" olarak adlandırdığı ağız grubudur. Bu büyük grup içinde Oğuzca dışında diğer lehçelerin ses özelliklerini taşıyan alt ağız grupları vardır. Bunlar içerisinde I. alt grupta yer alan Güney-batı Anadolu ağızlarında (Muğla, Denizli, Aydın, İzmir) ve III. alt grupta yer alan Bartın, Zonguldak, Karabük yöresi ağızlarında belirgin bir Kıpçak etkisi görülmektedir.

Batı grubu ağızlarının I. alt grubunu oluşturan Güney-batı Anadolu bölgesi, Oğuz dışı Türk topluluklarıyla da erken dönemlerden itibaren tanışmıştır. Bizans tarihçisi Nicephorus Gregoras, imparator Johannes Vatatzes (1222-1254) zamanında Hristiyanlaştırılmış olmaları muhtemel 10.000'den çok Kuman'ı aileleri ile birlikte göçebe bir hayat sürdükleri Trakya'dan kaldırılıp yarı asker-köylüler olarak Menderes vadisine yerleştirildiğini bildirmektedir (Witteck, 1986: 13). Güney-batı Anadolu bölgesindeki ikinci bir Kıpçak grubu ise, 1230'da Anadolu Selçuklu Devleti Sultanı Alaeddin Keykubat'ın Celâleddin Harzemşah'ı mağlup etmesinden sonra Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yayılmış ve Batı Anadolu'da *Horzumlu* ismiyle yaşamaya devam etmiş olan göçebe bir Oğuz-Kıpçak cemaatidir (Köprülü 1988: 290). Bu aşiret, bölgede Peçin, Muğla, Köyceğiz ve Bozöyük'te meskündür (Yazıcı, 2002: 55). H. 923'te (M. 1517) bölgede yaşayan *Horzum* oymağı, 1318 haneye ve 7590 nüfusa sahiptir (Uykucu, 1983: 100). Harzemşahlar'ın göçebe Kıpçak boylarıyla ilişkileri, Selçukluların Kıpçaklarla olan ilişkisinden daha fazla idi (Golden, 2002: 187-188). Bölge ağızındaki Kıpçakça öğeleri bu oymak temsil etmektedir.

Batı grubu ağızlarının III. alt grubundaki Kıpçak etkisinin tarihî sebeplerini birtakım kaynaklardan takip edebiliyoruz. Bizans İmparatoru J. Vatatzes (1222-1254) zamanında Selçuklu uç beylerine karşı Anadolu'nun özellikle batı bölge-

lerinde tampon oluşturmak amacıyla Balkanlardaki Hristiyan Kumanlar yerleştirilmiştir. Bu bölge, Sinop'un batısından Menderes vadisine kadar olan hattır (Witteck, 1986: 13). Batı Karadeniz bölgesindeki bir diğer Kıpçak etkisi de Kastamonu havalisinde hüküm sürmüş olan Çobanoğulları Beyliği dönemine dayanır. Selçuklu emirlerinden Hüsameddin Emir Çoban, Karadeniz'i aşarak Kıpçak bozkırlarına bir sefer yapmış ve buradan sayısız ganimet ve köleyle dönmüştür (Turan, 1993: 358). 1223'te Rus ordusuyla birlikte Moğollara karşı koyan ve yenilen Kıpçaklar, Ruslardan ayrılarak Balkanlara ve Kırım'a yönelmişlerdir. Kırım'a gelenler, devam eden Moğol saldırıları yüzünden Suğdak üzerinden deniz yoluyla Sinop'a gelmişler ve Kastamonu, Zonguldak ve Bartın yörelerine yayılmışlardır (Turan, 1993: 357-359). Ayrıca Candaroğulları Beyliği döneminde Kırım ve Kıpçak bozkırları ile deniz ticareti artmıştır. Hatta Mısır ile bu bölgeler arasındaki ticaret merkezi Bartın yöresi olmuştur. Bu konu ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan Z. Korkmaz, Bartın ve yöresindeki ağızlar üzerindeki Kıpçak etkisini ortaya koymuştur (Korkmaz 1965: 265-287). Batı grubu ağızlarındaki bir başka Kıpçak etkisi, Karadeniz'in kuzeyi ile olan bu ticari ve siyasi ilişkilerle oluşmaya başlamıştır.

3. Balkan Türk Ağızları²

Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde ağız farklılıklarının görüldüğü önemli bir ağız bölgesi de Balkanlardır. Bu bölge, yüzyıllar boyunca Oğuz ve Kıpçak topluluklarının iç içe yaşadıkları, sürekli göçlerle lehçelerin birbirine iyice karıştığı bir yer olmuştur. IV. yüzyıldan itibaren Hunlarla tanışan Balkan coğrafyasında daha sonraki yüzyıllarda Kıpçak, Kuman, Uz, Peçenek, Bulgar gibi Türk soylu toplulukları nüfus ve nüfuz olarak kendilerini sürekli hissettirmişlerdir (Togan, 1981: 159-166). Osmanlı ordusunun birleşik Haçlı ordularını Niğbolu'da (1396) yenmesiyle Balkanlara adım atan Oğuz Türkleri, bu coğrafyada siyasî ve kültürel olarak yüzyıllar boyunca devam edecek olan bir egemenlik dönemini başlatmışlardır. Balkanlarda Kıpçak ve Oğuz gruplarının iç içe yaşamasıyla Balkan ağızlarında Anadolu'daki ağızlara göre daha fazla ve bariz Kıpçak etkileri görülmektedir. Türkiye Türkçesinin yazı dilindeki bazı Kıpçakça öğeler³, Balkanlardan İstanbul'a yoğun olarak akan Kıpçak ağızlarının kalıntıları olmalıdır.

4. Doğu Grubu Ağızları

L. Karahan'ın tasnifine göre, "Doğu Grubu Ağızları" içerisinde, Karadeniz bölgesindeki Gümüşhane, Artvin ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli ağızları; Doğu

² Bu çalışmada, Balkan ağızlarını nispeten temsil eden Edirne bölgesi ve Kuzeydoğu Bulgaristan ağızlarındaki Oğuzca dışı öğeler incelenmiştir.

³ Bunlar, yazı dilimizdeki Oğuzca ses yapısına aykırı bazı fonetik örneklerdir: *büyük*, *yürü-*; *kapı*; *taş*...

Anadolu bölgesindeki bütün ağızlar ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki Mar-din ve Urfa illeri ağızları yer almaktadır (Karahan, 1996: 1). Bu bölge ağızlarında Kıpçak ve Karluk lehçelerinin izlerine pek rastlanmamakta, daha çok Azer-baycan ağızları, Kerkük Türkmen ağızları ve Terekeme ağızlarının etkileri gö-rülmektedir. Bu grup üzerinde Arapça ve Farsçanın etkisi, Batı grubu ve Kuzey-doğu grubu ağızlarına göre çok daha ileri düzeydedir.

III. Bölge Ağızlarında Oğuzca Dışı Fonetik Öğeler

a) İlk hecede daralma

Oğuzcada bazı sözcükler için karakteristik olan ilk hecedeki yuvarlak geniş ünlüler, özellikle⁴ Kıpçak lehçelerinde dar-yuvarlak halde görülür (Ercilasun, 1991: 1035, 1087). Bu fonetik yapıya Batı grubu ağızlarının I. alt grubu (Muğla, Manisa, Aydın, Kütahya, Uşak)nda şu örneklerde rastlanmaktadır:

ul- “ol-” (Korkmaz, 1956: 47), *buz-* “boz-” (Korkmaz, 1956: 48), *uñar-* “onar-” (Korkmaz, 1956: 48), *ğurku* “korku” (Gülensoy, 1988: 37), *ülü* “ölü” (Gülensoy, 1988: 37), *ügit-* “öğüt-” (Gülensoy, 1988: 40), *üwey* “üvey” (< Oğuzca ögey) (Gülsevin, 2002: 34), *guvan* “kovan” (Gülsevin, 2002: 34), *u* “o” (Akar, 2004: I/2-13), *ğuca* “koca, eş” (Akar, 2004: I/3-3), *ğuy-* “dök-” [<GT *ko-/y-*] (Akar, 2004: I/47-59)

Bu özellik, Batı grubu ağızlarının V. alt grubundaki Ordu ağzından alınan metinlerde de görülmektedir.

unun “onun” (Demir, 2001b: 75), *uva* “ova” (Demir, 2001b: 75), *çuval-* “ço-ğal-” (Demir, 2001b: 75)

Kuzey-doğu bölgesi ağızlarından alınan metinlerde de benzer yapılar görül-mektedir.

unlan (Brendemoen, 2001: 5/34), *undan sora* (Brendemoen, 2001: 74/10), *buzuk* “bozuk” (Günay, 1978: 34/17), *tupli* “toplulu” (Günay, 1978: 47/22), *unun* “onun” (Günay, 1978: 40/61), *uni* “onu” (Günay, 1978: 47/5)

Batı grubunun diğer birçok ağzında /u/ biçiminde görülen 3. teklik şahıs za-miri, ağız sınıflandırmalarında bir ölçü olarak değerlendirilmiştir (Karahan, 1996: 134-135).

Bu özellik Balkanlardaki Oğuz ağızlarını ileri derecede etkilemiştir.

suvan “soğan” (Kalay, 1998: 21-43), *uvvarız* “ovuyoruz” (Kalay, 1998: 5-18), *dürçâz* “doğuracağız” (Kalay, 1998: 30-44), *utuz* “otuz” (Kalay, 1998: 49-

⁴ Bu tür daralma örneklerine diğer Türk lehçelerinde de rastlamak mümkündür: Çuv. *vut* <ot “ateş”, *pul-* <bol- “olmak” (Deny, 1959 : 706); Aba. *hul* <kol “kol”, *ut* <ot “ateş” (Deny, 1959 : 606); Kazan Tat. *tulı* <tolı “dolulu”, *kul* <kol “kol”, *ulan* <oglan “oğ-lan” (Deny, 1959: 411); *sunıra* <sonra, *yuk* <yok “yok” (Deny, 1959: 51)

20), *dukuz* “dokuz” (Kalay, 1998: 49-24), *kumşuluk* “komşuluk” (Kalay, 1998: 24-92), *uvada* “ovada” (Kalay, 1998: 25-19), *uyun* “oyun” (Kalay, 1998: 40-19), *tuprağa* “toprağa” (Kalay, 1998: 42-3), *düveriz* “döveriz” (Kalay, 1998: 5-11), *üle* “öyle” (Kalay, 1998: 4-40), *duwan* “doğan” (Dallı, 1991: 11), *buwas* “boğaz” (Dallı, 1991: 11)

Doğu grubu ağızlarının Kuzey-doğu grubu ağızları ile kesişen ağızlarında (Oltu, Olur, Şenkaya) ilk hecedeki bu karakteristik ses olayına rastlanır:

un “on” (Gemalmaz, 1995: 23), *ulur* “olur” (Gemalmaz, 1995: 23), *uğuz* “Oğuz” (Gemalmaz, 1995: 111), *üğüüt-* “öğüüt-” (Gemalmaz, 1995: 111)

b) /-G-/ > /-v-/ değişmesi⁵

Kıpçak lehçelerindeki en önemli ünsüz değişmelerinden biri GT'deki /-G-/’lerin /-v-/’ye değişmesidir (Öner, 1998: 14). Bu ses Oğuzcada /-ğ-/ (< /-g-/)’ye karşılık gelmektedir. Lehçe sınıflandırılmalarında da bir ölçü sayılan bu ses değişmesine ait birçok örneğe Batı grubunun I. alt grubundaki bazı ağızlarda (Muğla, Kütahya, Manisa, Uşak) rastlanmaktadır.

avâç “ağaç” (Korkmaz, 1956: 70), *davıl-* “dağıl-” (Akar, 2004: I/6-42), *savıl-* “sağıl-” (Akar, 2004: I/6-95), *yav-* (Akar, 2004: I/23-55), *sıvır* “sığır” (Akar, 2011: II/5-5), *avız* “ağız” (Akar, 2011: II/5-55), *dav* “dağ” (Akar, 2011: II/5-61)

Aynı değişiklik Batı grubu ağızlarının III. alt grubundaki bazı ağızlarda (Ordu, Bartın, Kastamonu, Bolu) da görülmektedir.

avız “ağız” (Korkmaz, 2004: 20), *avar-* “ağar-” (Korkmaz, 2004: 20), *avaç* “ağaç” (Korkmaz, 2004: 20), *bav* “bağ” (Karahana, 1996: 158), *dav* “dağ” (Demir, 2001a: 405), *bav* “ip, sicim” (Demir, 2001a: 405), *buzavı* “buzağı” (Demir, 2001b: 87)

Balkan Türk ağızlarından alınan metinlerde de bu değişime rastlanmaktadır.

avşam “akşam” (Kalay, 1998: 24-15), *suvan* “soğan” (Kalay, 1998: 4-172), *dov-* “doğ-” (Kalay, 1998: 12-33), *buvuş-* “boğuş-” (Kalay, 1998: 25-84), *avşam* “akşam” (< ağşam < akşam) (Dallı, 1991: 10)

c) Genel Türkçe /K-/’nin korunması

Genel Türkçedeki ön sıradan ünlü taşıyan kelimelerdeki söz başı /K-/ sesleri, Oğuzcada genellikle tonlulaşarak /G-/’ya dönüşürken⁶, Kıpçak-Uygur grubu lehçelerinde bu tonlulaşma gerçekleşmemiştir. Kıpçak ve Karluk lehçelerinde

⁵ Türkiye Türkçesi ağızlarında, yanında dudak ünlüsü bulunan /g/’lerin /v/’ye dönüştüğü bu örnekler Kıpçakça özellik olarak görülmemelidir. Bk. Gülsevin, 2009 : 251.

⁶ Türkiye Türkçesi yazı dilindeki bu kurala aykırı örnekler, Balkanlarda Oğuz-Kıpçak karışımıyla oluşmuş ve bu yapılar daha sonra nüfus göçüyle İstanbul’a taşınmıştır.

ise bu değişme görülmez (Deny, 1959: 451). Art sıradan ünlü taşıyan sözcüklerde Türkiye Türkçesinin yazı dilinde de tonlulaşma olmamıştır. Bunun sebebi Eski Türkiye Türkçesi döneminde bu dönemdeki Kıpçakça ve Karlukça öğelerin Anadolu Oğuzcasını etkilemesi olarak görülebilir.

Kuzey-doğu bölgesi ağızlarında söz başı ön ve art sıradan ünlü taşıyan sözcüklerde /K-/’lar çoğu zaman korunmuştur.

koyun (Brendemoen, 2001: 3/18), *kiremediler* (Brendemoen, 2001: 4/6), *kurt* (Brendemoen, 2001: 4/6), *kelen*, *kelmiyanın* (Brendemoen, 2001: 8/34), *keriye* (Brendemoen, 2001: 10/4), *kizle-* “gizle-” (Günay, 1978: 3/31), *kóv* “gök” (Günay, 1978: 47/36)

Aynı fonetik olay, Batı grubu ağızlarının I. alt grubundan derlenen metinlerde de görülmektedir.

kece “gece” (Gülensoy, 1988: 53), *küreş* “güreş” (Gülensoy, 1988: 53), *kaç*⁷ - “kaç-” (Gülsevin, 2002: 40), *kadın* “kadın” (Gülsevin, 2002: 40), *key-* “giy-” (Gülsevin, 2002: 39), *kir-* “gir-” (Gülsevin, 2002: 39), *küt-* “güt-” (Gülsevin, 2002: 39), *köl* “göl” (Gülsevin, 2002: 40), *kéyin-* “giyin-” (Akar, 2004: I/2-41); *kölge* “gölge” (Akar, 2004: II/3-28); *köynek* “gömlek” (Akar, 2004: I/42-63); *ondan keri* (Akar, 2004: I/33-11); *kênışlik* (Akar, 2004: III/3-5)

Bu özelliğe Balkan Türkçesi ağızlarında bazı sözcüklerde Kıpçak etkisi ile korunmuştur.

kölge “gölge” (Kalay, 1998: 42-7), *küreş* “güreş” (Kalay, 1998: 27-59), *kık* “geyik” (Kalay, 1998: 27-59), *keş-* “geç-” (Kalay, 1998: 45-15), *küden* “güden” (Kalay, 1998: 6-11), *kölge* “gölge” (Dallı, 1991: 11), *katır* “katır” (Dallı, 1991: 66), *kaşık* “kaşık” (Dallı, 1991: 11)

ç) Genel Türkçe /t-/’nin korunması

Batı grubunun I. alt grubu ağızlarında bir diğer lehçe karışımı örneği de söz başı /t-/ sesinin durumudur. Eski Türkçe, Kıpçak ve Uygur lehçelerinde kelime başındaki /t-/ sesi tonlulaşmazken Oğuzcada bu ses genellikle tonlulaşma eğilimi göstermektedir. *taş* - *daş*, *tat* - *dat*, *tuz* - *düz* gibi art sıradan ünlü taşıyan kelimelerde yazı dili ile ağızlarda esaslı farklılıklar vardır. Yazı dilindeki şekiller, İstanbul Türkçesinin oluşumunda önemli bir katkısı olduğu düşünülen Balkan göçmeni nüfusun kullandığı Kıpçak Türkçesi ile Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kalıplaşmalarla oluşmuş olmalıdır. Anadolu ağızları bu kelimelerde tonlu yapıları büyük bir yoğunlukla ve kurallı olarak tercih ederken, Muğla ağızı, bunun aksine yazı dilimize yakın özellikler göstermektedir. Bu, bölgedeki lehçe karışımının bir yansıması olarak görülmelidir (Akar, 2006: 51).

⁷ Bu tür art ünlü taşıyan sözcüklerde söz başı damak ünsüzlerinin Oğuz yazı dillerinde tonlulaşması için bk. Azerbaycan Türkçesi: *gaçmag* “kaçmak” (Ercilasun, 1991: 420); Türkmen Türkçesi: *gaçmak* “kaçmak” (Ercilasun, 1991: 421).

tudak “dudak” (Gülensoy, 1988: 54), *tikiş* “dikiş” (Gülensoy, 1988: 53), *tolaş-* “dolaş-” (Gülensoy, 1988: 53), *tiken* “diken” (Gülsevin, 2002: 42), *tikil-* “dikil-” (Gülsevin, 2002: 42), *ton* “don” (Gülsevin, 2002: 43)

Konu ile ilgili olarak Muğla bölgesinden (Akar, 2004: 46) tespit edilen birkaç karakteristik örnekte bu sesin söz başındaki durumu daha açık olarak görülmektedir.

<i>t-</i>	<i>d-</i>	Toplam (%)
<i>taş</i> 9 (% 15)	<i>daş</i> 49 (% 85)	58 (% 100)
<i>tut-</i> 39 (% 37)	<i>dut-</i> 56 (% 63)	95 (% 100)
<i>tuz</i> 7 (% 23)	<i>duz</i> 24 (% 77)	31 (% 100)

Kıpçak etkisinin çok daha yoğun olarak görüldüğü Kuzey-doğu bölgesi ağızlarında bu özelliğin belli sözlerde korunduğu görülmektedir.

tiren- “diren-” (Brendemoen, 2001: 18/44), *tokuz yüz* “dokuz yüz” (Brendemoen, 2001: 20/35), *tiken* “diken” (Günay, 1978: 2/80), *toku-* “doku-” (Günay, 1978: 1/56)

d) /h-/ < /s-/ değişmesi

Genel Türkçe söz başı /s-/ Başkurtçada /h-/’ye değişmektedir.⁸ Bu ses değişimi, Batı grubunun I. alt grubu içerisinde yer alan Muğla’nın Nebiler, Çavdar köyleri ile Aydın’ın Bozdoğan ilçesinin güney köylerinde kurallı olarak görülmektedir.

hen “sen”; *hiz* “siz” (Akar, 2004: I/70-14)

Ayrıca Muğla’nın Fethiye yöresinden alınan bir metinde de aynı değişme görülmektedir.

hırace “hastalıklı” (Akar, 2004: II/2-60) (<*sıraca* “Deride ve boyunda görülen, lenf düğümlerinin şişkinliğiyle beliren tüberküloz türü”), (Akalin vd, 2005: 1756).

Batı grubu ağızlarının IV. alt grubunda yer alan Çankırı’nın Yapraklı ilçesi ağızında ikinci şahıs zamirlerinde /s/ > /h/ değişmesi, kurallı bir yapı olarak tespit edilmiştir.

gelmelihiñiz “gelmelisiniz”, *vörühün* “verirsin” (Karahana, 1995: 164)

⁸ *hin* <*sen*; *hıv* <*su*<*suv*; *hıyır*<*sığır*, *huñ*<*soñ* (Ercilasun, 1991: 1035)

e) /-ñ/, /-ñ-/ > /-y/, /-y-/ değişmesi

Batı grubu ağızlarının III. alt grubunda yer alan Bartın, Zonguldak, Karabük ağızlarında kurallı olarak /-ñ-/ > /-y-/ değişmesi görülür. Bu değişme, Kıpçak lehçelerinden Karayimce'nin Troki ağzında da görülmektedir.⁹

saciy üsdünde “sacın üstünde” (Eren, 1997: 12-14), *kesiyosuy* “kesiyorsun” (Eren, 1997: 13-37), *oğlumuy* “oğlumun” (Eren, 1997: 13-30), *beyiz* “beniz” (Korkmaz, 1956: 14), *deyiz* “deniz” (Korkmaz, 1956: 14)

Batı grubu ağızlarının II. alt grubunda yer alan Taşköprü (İzmit) ağzında da bu değişmeye rastlanır.

gelmişsiyiz “gelmişsiniz” (Karahan, 1996: 157)

Bu özellik V. alt gruptaki bazı ağızlarda (Şalpazarı, Giresun, Ordu) görülmektedir.

geldiyiz “geldiniz” (Karahan, 1995: 167)

III. SONUÇ

Türkiye Türkçesi ağızları esas itibarıyla Oğuzca ses, yapı ve sözcük özellikleri üzerine kurulmuştur. Çeşitli tarihî, ekonomik ve sosyolojik sebeplerden dolayı Selçuklu ve Osmanlı coğrafyasına Kıpçak ve Karluk toplulukları da gelmiş ve Oğuzlarla karışarak onların dillerini etkilemişlerdir.

Kıpçak topluluklarının etkisi daha çok Kuzey-doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir. Tarih boyunca Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kıpçak boy ve oymaklarının etkisi altında kalan bu bölgede çeşitli ses öğelerinde Kıpçak etkilerini görmekteyiz. Bu etkinin yoğun olarak görüldüğü ikinci bölge Balkanlardır. V. yüzyıldan beri değişik Türk boylarının uğrak alanı olan Balkan coğrafyasına XI. yüzyıldan itibaren gelen Kuman, Kıpçak ve Peçeneklerin dilleri, XIV. yüzyıldan sonra Osmanlıların Balkanlara geçmesi ile Oğuzca ile karışmaya başlamıştır. Yüzyıllarca Osmanlı egemenliğinde kalmış Balkanlardaki Türkçe ağızlar, tam bir Oğuz-Kıpçak karışımı dil görüntüsünü vermektedir. Batı grubu ağızlarındaki Kıpçakça öğeler ise bazı ağız bölgelerinde adacıklar hâlinde saklanmış ses özelliklerinden ibarettir. Özellikle XIII. yüzyılda Batı Anadolu'ya yerleşen Yörük oymakları, Hazar ötesinden taşıdıkları Kıpçakça bazı özellikleri ağızlarında saklamışlardır. Ayrıca Bizans İmparatorluğu, Selçuklu akınlarına karşı tampon bölge oluşturmak amacıyla Balkanlardaki bazı Kuman / Kıpçakları Anadolu'nun özellikle batı bölgelerine yerleştirmiştir. Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde

⁹ *maya* (<maña) “mir (=bana)”, *atay* (<atañ) “dein Vater (=baban)”, *qoluyuz* (<koluñuz) “euere Hande (=kolunuz)”... (Deny, 1959: 328)

Doğu bölgesi ağızlarında Oğuzca dışı Türkçe öğeye fazla rastlamamaktadır. Bunun başlıca sebebi, XI. yüzyılda Anadolu'nun doğu bölgelerine gelen Türkmenler arasındaki Kıpçak topluluklarının, Oğuz ağızlarını etkileyecek bir nüfusa sahip olmamalarıdır. Bu bölge ağızları daha çok Azerbaycan ve Kerkük ağızlarının etkisi altında kalmıştır.

Türkiye Türkçesi ağızları içerisinde yer alan Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait fonetik öğelerin tam olarak tespiti, ancak tarih belgelerinin nüfus hareketlerini ve iskân durumunu ortaya koyması ile mümkün olacaktır.

Kalabalık Oğuz kitleleri içerisinde Kıpçak ve Karluk lehçelerine ait dil özellikleri zaman içinde büyük ölçüde kaybolmuştur. Günümüz Türkiye Türkçesi ağızlarında saklanmış bazı ses ve yapı kalıplarında bu lehçelerin izleri daha çok ses kalıplaşması gibi alt düzey dil olayında tespit edilmektedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Ş. Halûk ve diğ., (2005), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKAR, Ali, (2004), *Muğla Ağızları*, Muğla Üniversitesi Rektörlük Yayınları, Muğla.
- AKAR, Ali, (2007), "Lehçeler Arası İlişkiler Bağlamında Muğla Bölgesi Ağızları". *1. Uluslar Arası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri*, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İzmir.
- AKAR, Ali, (2010), "Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları-Journal of Turkology Research*, Niğde, 28 (Güz 2010): 15-29.
- AKAR, Ali, (2012), *Muğla ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara (Baskıda).
- BİLGİN, Mehmet, (1999), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Etnik Tarihi Üzerine". *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları, Trabzon.
- BRENDEMOEN, Bernt, (2001), *The Turkish Dialects of Trabzon, Their Phonology and Historical Development, Volume II-Texts*, University of Oslo, Oslo.
- CAHEN, Claude, (1979), *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. E Yayınları, İstanbul.
- CÖHCE, Salim, (1988), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçakların Rolü". *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınları, Samsun.

- DALLI, Hüseyin, (1991), *Kuzeydoğu Bulgaristan Türk Ağızları Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Necati, (2001a), “Karadeniz Bölgesinde Peçenekler ve Kıpçaklar”. *Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih – Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, II. Cilt (Dil – Edebiyat). T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Trabzon.
- DEMİR, Necati, (2001b), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- DENY, J., (1959), *Philologiae Turcicae Fundamenta I*. Franz Steiner Verlag, Wiesbaden.
- ERCİLASUN, A. Bican ve diğ., (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- EREN, M. Emin, (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GEMALMAZ, Efrasiyap, (1995), *Erzurum İli Ağızları I*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GOLDEN, Peter B., (2002), *Türk Halkları Tarihine Giriş*, (Çeviren: Osman Karatay) Karam Yayınları, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer, (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2002), *Uşak İli Ağızları*, Türk Dil Kurumu Yayınları Ankara.
- GÜLSEVİN, Gürer, (2009), “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine 1: (G>V Değişmesi)”, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, TDK Yayınları, Ankara.
- GÜNAY, Turgut, (1978), *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları Ankara.
- KALAY, Emin, (1998), *Edirne İli Ağızları, İnceleme – Metin*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAHAN, Leylâ, (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KIRZIOĞLU, M. Fahrettin (1992), *Yukarı – Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, (1956), *Güney-batı Anadolu Ağızları - Ses Bilgisi (Fonetik)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, (1965), “Bartın ve Yöresi Ağızlarında Lehçe Tabakalaşması”. Ankara, *Türkoloji Dergisi*, C. II/1.

- KORKMAZ, Zeynep, (1971), "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1971*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KORKMAZ, Zeynep, (2004), *Bartın ve Yöresi Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1988), "Harizmşahlar", *İslam Ansiklopedisi*. C. V, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ÖNER, Mustafa, (1998), *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- RÁSONY, László, (1993), *Tarihte Türklük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- SINOR, Denis, (2000), "Hun Dönemi", D. Sinor (ed.) *Erken İç Asya Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk, (1970), "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I-*. Ankara.
- TEKİN, Şinasi, (1974), "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu". *TDAY Belleten 1973-1974*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- TOGAN, Zeki Velidi, (1981), *Umumi Türk Tarihine Giriş*. C. I. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- TURAN, Osman, (1993), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- UYKUCU, Ekrem, (1983), *Muğla Tarihi*, Gümüş Basımevi, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı, (1988), *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- WITTEK, Paul, (1986), *Menteşe Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YAZICI, Muhammed, (2002), *XVI. Yüzyılda Batı Anadolu Bölgesinde (Muğla, İzmir, Denizli) Türkmen Yerleşimi ve Demografik Dağılım*. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, (Basılmamış).
- YİNANÇ, M. Halil, (1944), *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri -I- : Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.